

Vesna Leskošek, Tadeja Kodele in Nina Mešl (urednice) (2019)

Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji

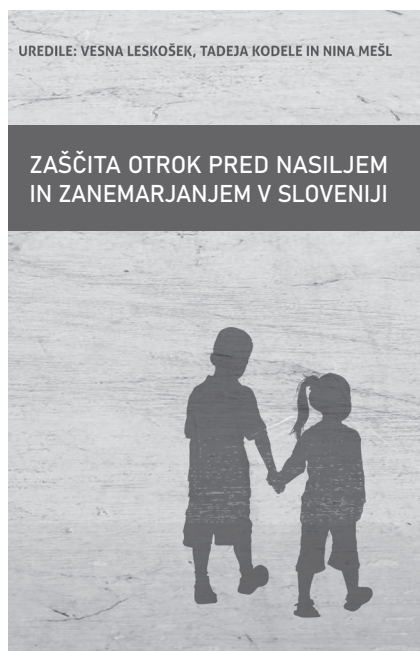
Ljubljana: Fakulteta za socialno delo. 277 strani.

ISBN 978-961-6569-71-2

Vsak med nami je bil nekoč otrok. To je nekaj, kar je skupno vsem. Prizadevanja, da bi otroci dosegli svoj najboljši potencial, napredovali, se razvijali, samouresničevali in uspevali skladno s svojimi zmožnostmi, bi morali biti skupni cilj vseh nas. So prihodnje generacije staršev, starih staršev, delavcev in delavk različnih poklicev, voditeljic in voditeljev ter odločevalk in odločevalcev. Torej tistih, ki bodo nekoč soustvarjali sedanost in prihodnost novih generacij otrok. Kako danes obravnavamo nasilje nad otroki, bo neposredno vplivalo na prihodnje družine in družbo. Pomembna naloga odraslih je, da varujemo integriteto otroštva danes in v prihodnosti.

Vsi otroci imajo pravico biti zaščiteni pred nasiljem, izkoriščanjem in zlorabo. Kljub jasnemu pravnemu in etičnemu imperativu zaščite otrok pa ostaja nasilje nad otroki povsod navzočno. Številni otroci po vsem svetu iz različnih socialno-ekonomskih in kulturnih okolij, različnih starosti ter z različnimi potrebami in izkušnjami vsak dan trpijo nasilje, izkoriščanje in zlorabe. Nasilje vsako leto prizadene milijone otrok po svetu, tudi v Sloveniji. Kako žgoča je problematika, ponazarja podatek: slovenska policija je samo v prvi polovici 2019 obravnavala 354 primerov zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja, medtem, ko je v celotnem letu 2018 obravnavala 289 primerov.

UNICEF-ovi (2017) globalni podatkih o nasilju nad otroki kažejo, da otroci doživljajo nasilje celotno obdobje otroštva, v različnih okoljih in pogosto od ljudi, ki jim zaupajo in s katerimi so vsak dan v stiku. Trije od štirih otrok po svetu v starosti od dveh do štirih let so žrtve rednega nasilnega discipliniranja skrbnikov, šest od desetih otrok pa je izpostavljenih telesnemu kaznovanju. V svetovnem merilu štirje od desetih staršev ali skrbnikov otrok verjamejo, da je telesno kaznovanje otrok neizogiben del vzgoje. Tveganje za nasilje presega ozko kategorizacijo, saj so nasilju izpostavljeni otroci različnih starosti, spola, etničnega ozadja, verske pripadnosti, hendikepa, socialno-ekonomskega statusa.

V svetu vsaj eden od štirih otrok, mlajši od pet let, živi z materjo, ki je žrtev intimnega partnerskega nasilja. V svetu je približno polovica deklet med 15. in 19. letom starosti prepričana, da ima moški včasih pravico udariti ali pretepati svojo ženo. V svetovnem merilu je bilo približno vsako deseto dekle, mlajše od 20 let, žrtev posilstva ali spolnega nasilja v določenem obdobju življenja. Žrtve spolnega nasilja in spolnih zlorab so pogosto tudi dečki, a žal zaradi pomanjkanja zanesljivih podatkov ni mogoče podati ocene o deležu dečkov, ki so preživeli spolno nasilje ali zlorabo. Zakaj navajam te podatke? Predvsem zato, da ponazorim kompleksnost nasilja nad otroki v družinskem okolju, ki velja za tisto okolje, kjer bi se moral vsak otrok počutiti varnega, negovanega in spoštovanega. Okolje, kjer bi se glas otroka moral slišati in upoštevati. Okolje, ki primarno vpliva na otroka in njegove zmožnosti in priložnosti za razvoj potencialov.

Podatki kažejo, da nasilje pogosteje doživljajo dekleta in otroci z oviranostmi, otroci, ki so brezdomni, se ne izobražujejo, so migranti/migrantke, pripadajo LGBTQ+ skupnosti, etničnim manjšinam, so v konfliktu z zakonom ali živijo na oddaljenih območjih (Sood *et al.*, 2019). Pri obravnavi vseh oblik nasilja nad otroki je zato pomembno, da upoštevamo perspektivo interseksionalnosti ter programe in postopke oblikujemo tako, da upoštevajo specifične potrebe otrok, njihov položaj in osebne ali družbene okoliščine, ki vplivajo na to, kako, če sploh, spregovorijo o nasilju, ki ga doživljajo, in ali imajo dostop do potrebnih sistemov podpore in zaščite v družinah, skupnostih, šolah, zdravstvenih institucijah in drugje.

Monografija *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji* celovito analizira stanje in izzive, povezane z interdisciplinarnim in medsektorskim pristopom k varstvu in zaščiti otrok, ki so žrtve nasilja. Monografija združi znanstvenoraziskovalna področja socialnega dela, kriminologije, sociologije, pedagogike, medicine in javne sektorje, kot so socialno varstvo, zdravstvo, šolstvo, pravosodje in policija. To je svojevrsten preboj in posebnost tega dela. Strokovnjaki in strokovnjakinje ter raziskovalke in raziskovalci že več let opozarjajo na odsotnost krovnega zakona, ki bi normativno urejal celotno področje varstva in zaščite otrok ter omogočal vzpostavitev neodvisnega telesa, odgovornega za spremljanje in določitev pravnega okvirja, postopkov in praks na tem področju. Potreba po takšnem celovitem pristopu ostaja kljub uveljavitvi novega Družinskega zakonika, ki delno odpravlja obstoječe pomanjkljivosti, a žal ne za vse otroke, v vsej raznovrstnosti njihovih življenjskih situacij. Monografija z interdisciplinarnostjo pokaže, da je celovit pristop v praksi mogoč.

Monografija kompleksnost postopkov in medinstitucionalnega sodelovanja predstavi sistematično, sočasno pa jih interpretira iz sociološke in otrokocentrične perspektive. Postopke nam predstavijo avtorice, izjemne strokovnjakinje na različnih področjih, ki kot rdečo nit monografije obravnavajo nekaj izzivov, na primer: za otrokove potrebe občutljivi in za otroka prijazni postopki, opredeljevanje najboljše koristi otroka v postopkih in sodelovanja otrok, nujnostjo interseksijske perspektive, vpeljevanje koncepta na travmi utemeljenega pristopa ter medinstitucionalno in interdisciplinarno sodelovanje.

Delo je razdeljeno na dva dela. Prvi je sestavljen iz štirih poglavij, ki področne varstva in zaščite otrok pred nasiljem in zlorabljanjem širše kontekstualizirajo, saj obravnavajo konceptualizacijo otroštva, otrokove pravice, normativne okvire varstva in zaščite otrok, najboljšo korist otrok in perspektivo interseksionalnosti kot temeljno izhodišče pri opredelitvi znanj, spretnosti in kompetenc strokovnjakov in strokovnjakinj različnih strok, ki pridejo v stik z otrokom, ki je žrtev nasilja. Drugi del je namenjen kritičnemu pregledu poteka postopkov zaščite, vse od razkritja nasilja ali zanemarjanja do postopkov in ravnanj po prijavi, pomenu na travmi utemeljenega pristopa pri delu z otroki, žrtvami nasilja, in dobrim praksam, izzivom in težavam medinstitucionalnega sodelovanja.

V uvodnem poglavju monografije nam avtorici Jasna Podreka in Veronika Tašner predstavita zgodovino razvoja konceptov otrokovih pravic in otrokocentričnosti. Otrokocentričnost pomembno oblikuje sodobno konceptualizacijo otroštva in se kaže v vse večjem poudarku sodelovanja oziroma participacije otrok v vseh stvareh, ki otroke zadevajo.

Drugo poglavje je namenjeno pregledu normativne urejenosti varstva in zaščite otrok v Sloveniji. Avtorica Katja Filipčič poglavje interpretira skozi načelo otrokovih pravic ter na otrokovih pravicah utemeljenem pristopu. Dragocen pregled ključnih zakonodajnih okvirjev ter analiza prenosa mednarodnih priporočil in smernic mednarodnih organizacij v domači pravni red napeljujeta avtorico do sklepa, da pogosta nepovezanost pravnih postopkov reviktimizira otroka, ki je preživel nasilje.

Gordana Čižman v tretjem poglavju obravnava oceno in določanje najboljše koristi otroka ter udeležbe otrok v postopkih zaščite na centru za socialno delo. Avtorica na podlagi manjše kvalitativne raziskave pripravi sistematični pregled postopka določanja najboljše otrokove koristi, vključno z elementi, ki določajo korist otroka, opredelitve otrokovega interesa ter postopka beleženja otrokove koristi. Predstavi tudi ovire, s katerimi se srečujejo socialne delavke in delavci v tem procesu. Posebno pozornost nameni prednostim in slabostim standardizacije teh postopkov v odnosu do znanosti in stroke socialnega dela.

Avtorice Darja Zaviršek, Ksenija Domiter Protner in Maja Drobnič Radobuljac v četrtem poglavju, ki je tudi zadnje poglavje prvega sklopa, na podlagi analize izkušenj otrok, ki so bili žrtve nasilja in so se znašli v različnih institucionalnih okoljih, obravnavajo perspektivo interseksionalnosti. Ta je še posebej pomembna, ko gre za medinstitucionalno sodelovanje in interdisciplinarno obravnavo. Perspektiva interseksionalnosti od strokovnjakov in strokovnjakinj namreč zahteva preseganje tako imenovane silosne mentalitete. Ta je kratkoročno lahko udobna za organizacijo in posameznega strokovnjaka ali strokovnjakinjo, saj ohranja status quo, a ima dolgoročne, tudi nepopravljive posledice, je etično sporna in osredotočena na potrebe strokovnjakov in strokovnjakinj namesto na potrebe otrok, ki potrebujejo zaščito. Avtorice pišejo o vplivu škodljivih družbenih norm na delo strokovnjakov in strokovnjakinj ter na pregleden in neposreden način naštejejo temeljne kompetence zagovornic in zagovornikov otrok, pomenu interdisciplinarnih

metod in ciljev pri prepoznavanju in preprečevanju nasilja ter pri zagotavljanju podpore otrokom. Avtorice poglavje sklenejo s pozivom k oblikovanju in implementaciji robustnega sistema interdisciplinarnega sodelovanja. Priporočajo prenos znanja v prakso tam, kjer se pojavljajo vrzeli v znanju in kompetencah, sistematično zbiranje in analizo podatkov o otrocih skupaj z njimi ter oblikovanje celovite interdisciplinarne strukture varstva in zaščite otrok, ki bo kontinuirana, profesionalna in vzdržna.

Drugi sklop se začne s petim poglavjem monografije. V njem avtorice Danijela Frangež, Maja Drobnič Radobuljac in Tadeja Kodele pišejo o razkritju nasilja nad otroki in zanemarjanja otrok. Opredelijo različne oblike zanemarjanja in nasilja nad otroki, opozorijo na pomen ustrezne usposobljenosti strokovnjakov in strokovnjakinj, ki prihajajo v stik z otrokom v različnih okoljih in ki potrebujejo ustrezna znanja ter spretnosti za prepoznavanje znakov zanemarjanja ali nasilja nad otrokom. Opozorijo tudi na pomen odzivanja na razkritje, na pomen otroku prijazne in na otrokove potrebe osredotočene komunikacije, ter na pomen poznavanja sistema zaščite in podpore. Posebej so avtorice zanimale značilnosti razkritja zanemarjanja otrok in nasilja nad otroki ter odzivi strokovnih delavcev in delavk, zato so izvedle kvalitativno raziskavo. Ta je razkrila, da strokovni delavci in delavke najpogosteje zaznajo fizično nasilje, najredkeje pa spolne zlorabe, da otrok redko sam razkrije zanemarjanje, zlorabo ali nasilje. Sodelujoče strokovnjakinje in strokovnjaki so spregovorili tudi o tem, da razkritje v njih vzbudi močna čustva, zato je organizacija odgovorna za to, da zagotavlja podporo v obliki redne in izredne supervizije. Izrazili so potrebo po rednem izobraževanju in usposabljanju, prav tako si želijo ustreznih protokolov ravnanj na ravni organizacije, ki bodo zagotovili njihovo zaščito v primerih, ko se srečujejo z grožnjami ali nasiljem staršev po razkritju zlorab. Dodatno si želijo kakovostnih multidisciplinarnih praktikumov s področja zaščite otrok ter protokolov in sistemskih rešitev, ki bi preprečili sekundarno viktimizacijo otrok in izboljšali zaščito otrok v postopkih po prijavi. Avtorice opozorijo na nujnost zagotavljanja ustrezne podpore staršem oziroma nezlorabljučemu staršu ter ne nazadnje opozorijo na odgovornost, ki jo imamo odrasli, predvsem pa strokovnjaki in strokovnjakinje pri tem, da razkritju sledi prijava in da se sprožijo vsi postopki, namenjeni zaščiti otroka.

Šesto poglavje je namenjeno postopkom in ravnanjem po prijavi zanemarjanja otroka ali nasilja nad otrokom. Avtorice Vesna Leskošek, Neža Miklič in Sanja Sitar Surić sistematično in natančno opredelijo sosledje strokovnih postopkov vseh udeležениh v postopku na način, ki zagotavlja ustrezno zaščito otroka, je v otrokovo korist in usmerjen v okrevanje otroka. Opišejo, kakšna so pooblastila, naloge in kompetence centra za socialno delo, policije, državnega tožilstva, kako poteka postopek prijave v izobraževalnih ustanovah in zdravstvu. V podpoglavju o postopkih po prijavi opišejo potek ocene ogroženosti otroka in timsko delo, ki poteka na centru za socialno delo, ter potek policijske preiskave kaznivega dejanja, tudi izrek prepovedi približevanja. Opišejo vlogo zdravstva pri potrjevanju nasilja in zlorab, ukrepov za zaščito otroka in sodnem postopku. Posebno pozornost namenijo pogovoru z otrokom na policiji in centru za socialno delo, vključevanju otroka v te postopke in upoštevanju

načela najboljše koristi otroka. V sklepu opozorijo na pomen rednih skupnih posvetov, na katerih lahko strokovnjaki in strokovnjakinje sprotno rešujejo odprta vprašanja in razpravljajo o dilemah ter osvetlijo pomen medinstitucionalnega sodelovanja pri preventivnem delu.

Nina Mešl in Maja Drobnič Radobuljac se v sedmem poglavju posvetita pristopu, utemeljenem na razumevanju travme, in načinom dela z otroki, ki so žrtve zanemarjana in nasilja. Trdita, da bi morali vsi, ki v sklopu svojih nalog in pooblastil prihajajo v stik z otrokom, ki je preživel zlorabo ali nasilje, usvojiti ustrezne kompetence, prav tako pa bi morala občutljivost za travmo biti sestavni del operativnih postopkov organizacij. Opozorita, da »pristop, utemeljen na razumevanju travme, ne pomeni, da se osredotočamo samo na travmo«, temveč krepimo razumevanje o tem, kako »zgodovina travmatične izkušnje vpliva na njegove aktualne izzive« (str. 217). Pomemben argument, zakaj je nujno vpeljati na razumevanju travme utemeljene pristope, v poglavju podajo sogovorniki z izkušnjo postopka zaščite, ki so zaupali svoje izkušnje in omogočili vpogled v to, kakšne so bile njihove potrebe v tistem času in kako so se institucije na te potrebe v resnici odzivale. Dragocena je tudi sistematična evalvacija občutljivosti za travmo v vseh fazah postopka zaščite otrok, ki jo na podlagi praktičnih izkušenj zapiše otroška in mladostniška psihiatrinja. Avtorici skleneta, da je za uvajanje na razumevanju travme utemeljenih pristopov najprej potrebna politična volja za sistematično uvajanje takšnih pristopov.

Zadnje, osmo poglavje monografije povzema pregled praks in izkušenj medinstitucionalnega sodelovanja. Avtorice Ksenija Domiter Protner, Vesna Leskošek in Danijela Frangež opredelijo normativne podlage medinstitucionalnega sodelovanja, posebnosti sodelovanja v primerih obravnave in zaščite otrok, žrtev spolnega izkoriščanja in spolne zlorabe, otrok s posebnimi potrebami in otrok, prosilcev za mednarodno zaščito, beguncev in migrantov. Sledi predstavitev rezultatov raziskave, izvedene med koordinatoricami za področje nasilja. Avtorice poglavja ugotavljajo, da je sodelovanje pomanjkljivo, a obstajajo tudi primeri obetavnih praks, kot je pomurska medinstitucionalna skupina za preprečevanje nasilja v družini, ki o tematiki proaktivno ozavešča širšo in strokovno javnost. Raziskava je pokazala, da na uspešnost sodelovanja vplivajo številni dejavniki, od individualnih in organizacijskih pa vse do sistemskih. Kot prvi korak k vzpostavitvi učinkovitega in vzdržnega sistema medinstitucionalnega sodelovanja avtorice navajajo skupna izobraževanja različnih institucij.

Monografija *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji* se jasno loteva izzivov medinstitucionalnega sodelovanja na zahtevnem in nadvse kompleksnem področju preprečevanja in obravnave zanemarjanja otrok in nasilja nad otroki. To temo obravnava celostno in se pri tem osredotoča na otroka. Na otrokovih pravicah utemeljen pristop je eden od načinov, ki strokovnjakinjam in strokovnjakom različnih področij omogoča, da presegajo sektorske omejitve in profesionalne razmejitve ter na sodelujoč in vključujoč način sodelujejo pri doseganju pozitivnih in trajnih sprememb. Monografija je zgled takšnega sodelovanja in zato tudi izvrsten učbenik, pripomoček in vir znanja.

Avtorice monografije prepoznajo pomen na travmo in spol občutljivih pristopov, ki upoštevajo specifične potrebe po skrbi in podpori, potrebo po

ustreznem odzivanju na škodljive družbene norme in prepričanja, ki nasilje normalizirajo ali zmanjšujejo pomen negativnih posledic nasilja in zlorab na otroka. Pozornost namenjajo krepitvi moči otrok in nezlorablajočih odraslih ter načinom in pristopom k zmanjševanju stigme in sramu, ki vpliva na to, da otrok ne spregovori o nasilju. To je tudi prvi korak pri ustaljenem delovanju sistemov varstva in zaščite otrok. Monografija z interdisciplinarnim pristopom ustvarja tisto dodano vrednost, ki smo jo v domačem prostoru pogrešali.

Monografija lahko pomembno pripomore k oblikovanju prihodnjega sistema varstva in zaščite otrok. Sistema, ki bo zagotavljal kontinuiran sistem podpore, vse od preventivnega delovanja in za otroka prijaznega informiranja do prepoznavanja in razkrivanja primerov nasilja in zlorab, otroku prijaznih postopkov prijave do oblikovanja na otroke občutljivih podpornih storitev.

Agenda za trajnostni razvoj 2030 vsebuje pogumen in ambiciozen poziv k izkoreninjenju vsake oblike nasilja nad otroki. Če želimo, da bi ta cilj postal univerzalni družbeni imperativ, potrebujemo naložbe. Naložbe v krepitev učinkovitega in vzdržnega sistema varstva in zaščite otrok. Naložbe v oblikovanje ustreznega zakonodajnega okvira, ki ne bo spregledal nobene skupine otrok. In ne nazadnje naložbe v oblikovanje na dokazih utemeljenih intervencij in programov, ki sistematično obravnavajo različne dejavnike pojavnosti nasilja nad otroki. Za to, da dosežemo ta ambiciozni cilj, pa ni dovolj le intredisciplinarnost, temveč mobilizacija politične volje.

Kakovosten, otrokocentričen sistem varstva in zaščite otrok je izziv sedanjosti. Izziv, ki se ga moramo lotiti vključujoče in z jasnim ciljem, ki pravi, da bomo do leta 2030 v celoti izkoreninili zlorabe in izkoriščanje otrok, trgovino z njimi in vse vrste nasilja nad otroki, tudi mučenje.

Romana Zidar

Viri

- Policija (2019). *Pregled dela policije za prvo polletje 2019*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve. Pridobljeno 28. 2. 2020 s <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/PorociloZaPrvoPolletje2019.pdf>
- Sood, S., Cronin, C., Sengupta, A., Stevens, S., Gordon, M., Figueroa, N., & Thomas, D. (2019). *Technical guidance for communication for development programmes addressing violence against children*. New York: UNICEF.
- UNICEF (2017). *A familiar face: violence in the lives of children and adolescents*. New York: UNICEF. Pridobljeno 28. 2. 2020 s <https://data.unicef.org/resources/a-familiar-face/>